

вона завжди була і залишається найбільш вразливим елементом «жорсткого ядра» неокласичної науково-дослідної програми.

Вищевикладене засвідчує, що вперше нераціональність, а подеколи і нерозумність людської поведінки не тільки було констатовано, а й плідно використано в якості інноваційного підходу в економічній теорії, а також задля удосконалення принципів і підходів економічної політики на різних рівнях. Важливий момент полягає у тому, що особливості ірраціональної поведінки передбачувани, тобто можна заздалегідь змодельовати, як саме нераціонально буде поводитися індивід у кожній конкретній ситуації, які саме відхилення від раціональної поведінки проявлять, які саме помилки вчинять. Минулого року Нобелівський комітет наголосив, що дослідження Річарда Талера посприяли узгодженню економічної теорії та психологічного аналізу індивідуальних рішень. Додамо, що вивчення мотивації та психології споживача завжди було актуальним питанням комплексу маркетингових дисциплін, але вперше після епохи маржинальної революції було узагальнене до рівня методологічно значущих та практично застосовуваних постулатів економічної теорії.

Література

1. Талер, Річард. Новая поведенческая экономика. Почему люди нарушают правила традиционной экономики и как на этом заработать / Річард Талер : пер. с англ. – М.: Эксмо, 2018. – 368 с.
2. Талер Річард, Санстейн Кас. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір / пер. з англ. Ольга Захарченко. – Київ : Наш формат, 2017. – 312 с.

Опанасенко Л. О.

Національний університет

«Києво-Могилянська академія»,

аспірантка кафедри економічної теорії

ТРАНСНАЦІОНАЛЬНІ ВЕЛИКІ КОМПАНІЇ У ХХІ СТОРІЧЧІ

В останні десятиріччя важливу роль в розвитку світової економіки та міжнародних економічних відносинах відіграють транснаціональні компанії або корпорації (ТНК). Сьогодні немає

жодного значного процесу в світовій економіці, що відбувався би без їх участі. Вони виступають основною силою, яка формує сучасний і майбутній вигляд світу. Бурхливий розвиток їх в останні десятиліття відбиває загострення міжнародної конкуренції. За своїм визначенням, це компанії, міжнародні за сферою діяльності, але однонаціональні за власністю; це підприємство, яке походить з однієї країни та вкладає ресурси у розширення своєї діяльності на міжнародному ринку шляхом заснування дочірніх компаній, відкриття філій в інших країнах з метою отримання найвигідніших умов господарської діяльності, що в свою чергу, призводить до максимізації прибутку компанії та підвищення економічного впливу компанії на національні економічні системи світу. Сучасна світова економіка характеризується стрімким процесом транснаціоналізації і чіткою тенденцією до інтеграції національних економік. Головною рушійною силою в цьому процесі виступають транснаціональні корпорації [1; 2, с. 81–83].

Транснаціонально діючі компанії набувають величезних вигід від нових економічних можливостей, які продовжує надавати їм глобалізація. При цьому вони нерідко порушують необхідні до дотримання правові норми, що діють в країнах. В зв'язку із цим виникає запитання щодо того, чи на сучасному етапі відбувається регулювання їх діяльності на міжнародному та вітчизняному рівнях. При цьому на перше місце виступають наступні питання: які механізми державного регулювання діяльності ТНК, як складається баланс національного і наднаціонального регулювання.

На сьогоднішній день роль транснаціональних компаній у світовому господарстві продовжує тримати пальму першості і постійно має тенденцію до зростання. У сучасному світі налічується близько 82 000 ТНК, з яких 80 % розміщено в промислово розвинених країнах і які мають близько 810 000 філій в різних країнах на всіх континентах. Переважно середньорічний обсяг продажу ТНК становить не менше декількох сотень мільйонів доларів. Понад 500 ТНК мають річний обсяг збуту понад 1 млрд доларів. Найбільші 100 ТНК мають річний обсяг продажу від 6,5 млрд до 165 млрд доларів США. Більшість ТНК

генерують значну частину своїх прибутків і продажу саме від своїх зарубіжних операцій [3].

Виходячи із останніх досліджень, був сформований список 2 000 найбільших компаній, до якого потрапила значна частина ТНК. До даного списку віднесли компанії із 63 країн. Станом на 2016 р їх сукупний дохід становив понад 35 трлн доларів США, чистий прибуток склав орієнтовно 2,4 трлн доларів США, вартість наявних активів – 162 трлн доларів США, а їх загальна ринкова вартість – 44 трлн доларів США [4]. Більшість сучасних ТНК діють в обробній промисловості і створення їх відділень за кордоном сприяє посиленню конкуренції як на внутрішніх ринках приймаючих країн, так і на світовому ринку. При цьому, ТНК, що мають переважно сировинну орієнтацію дійсно можуть захоплювати монопольне становище в країнах, що розвиваються [5]. Так, наприклад, діють іноземні ТНК і на ринку України. Деякі дослідники визнають, що їх діяльність на вітчизняному ринку орієнтується переважно на створення збутових мереж і нерідко їх дії негативно позначаються на рівні конкурентоспроможності національних товаровиробників [6]. За масштабами економічної діяльності ТНК співставляють із національними економіками великих держав, тим більше, що відбувається постійне розширення активності ТНК. На сьогодні ТНК – це майже половина промислових виробництв, 2/3 світової зовнішньої торгівлі, до 80 % технологічних нововведень, майже 90 % прямих зарубіжних інвестицій [7, с. 26]. Найбільша кількість транснаціональних компаній на зосереджена в промисловості (60 %) та сфері послуг (37 %), а найменша – в сільському господарстві і видобувній промисловості (3 %) [8]. Загалом останнім часом зростає роль та кількість транснаціональних злиттів і поглинань транснаціональних компаній у сучасному світі. Виходячи із даних, чиста вартість транскордонних злиттів і поглинань за 2016 р, згідно даних ЮНКТАД, висвітлених в «Звіті щодо світових інвестицій у 2017 році» становила 868 647 млн доларів США. У 2016 р порівняно із попереднім 2015 р вона зросла на 133 521 млн доларів США, а в порівнянні із 2014 р – на 440 521 млн доларів США. Ця тенденція буде спостерігатися і в найближчі роки [9, р. 230].

Вся вищезазначена діяльність потребує суттєвого регулювання всіх сфер активності транснаціональних компаній на сучасному

етапі світового економічного розвитку в зв'язку із зростаючими економічним і політичним впливами ТНК. Щодо цього в науковій літературі обговорюється питання про необхідність визнання за ТНК міжнародної правосуб'єктності. Саме тому сьогодні на міжнародний рівень піднято питання ефективності правового регулювання і контролю за діяльністю багатонаціональних корпорацій.

Глобалізація породжує фундаментальні зміни у функціонуванні світової економіки, починаючи з об'єктивної потреби у створенні світових наднаціональних органів, які контролювали б діяльність ТНК, та закінчуючи різноманітними викликами й загрозами [10]. Загалом, на сьогодні, відсутнє національне законодавство, яке б регулювало діяльність ТНК в Україні, створювало б певні невизначеності для вітчизняних товаровиробників. При злиттях горизонтального типу найлегше створити чи посилити монополізацію певного ринку. Проте антимонопольне законодавство відслідковує та обмежує конкуренцію з очевидним наміром підвищити ціни. Повинен бути посилений також контроль за процесами концентрації, які здійснюються за участю ТНК. На наднаціональному рівні має бути розроблене правове забезпечення глобальної антимонопольної політики. Така політика має бути спрямована на забезпечення високого рівня конкуренції між ТНК і не допущення зайняття останніми монопольного або домінуючого становища. На сучасному етапі актуальним є питання підвищення конкурентоспроможності національних виробників як на національному, так і на глобальному ринках та забезпечення їх виживання в економічному суперництві з ТНК [11, с. 48–51].

Крім проблеми регулювання діяльності ТНК у XXI сторіччі вони породжують і питання добросовісної конкуренції. Транснаціональні компанії в системі глобальної економічної конкуренції займають важливе місце, є сильними конкурентами як для один одного, так і для інших компаній, а також суттєво впливають на формування, розвиток та процес конкурентних відносин на міжнародному рівні. Мають вплив і на економіку України, що має як і позитивні, так і негативні наслідки. Останнє, передусім, для вітчизняних виробників. Для контролю за діяльністю таких

компаній потрібно проводити впливові заходи антимонопольної політики як на вітчизняному, так і міжнародному рівні.

Проблема ефективного регулювання діяльності транснаціональних компаній виникла ще із початком заснування праутворень самих транснаціональних корпорацій, а особливо гостро постала в кінці XIX на початку XX століття. На сучасному етапі дане питання продовжує залишатися в центрі уваги дослідників, адже транснаціональні корпорації в сучасному глобалізованому світі постійно нарощують свою міць і поступово збільшують зловживання своєю діяльністю, руйнуючі межі країн. Проаналізувавши вище викладений матеріал та деякі з нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що необхідна міцна законодавча база для поліпшення існуючої ситуації, адже на сьогодні не прийнято універсальних правил та норм імперативного характеру щодо регулювання діяльності ТНК; існуючі міжнародні та вітчизняні нормативні акти носять декларативний характер, оскільки очевидно є нестача механізмів та ресурсів для їх реалізації. Тому перед світовою економікою загалом та для поліпшення якості міжнародних відносин у частині, що стосується діяльності ТНК, на сьогодні є завдання – створення ефективної бази системи заходів правового регулювання як на державному так і на міжнародному рівнях їх практичної діяльності. Для ефективного механізму регулювання активності транснаціональних компаній можна виділити наступні аспекти подальшого вдосконалення: удосконалення нормативно-правової бази кожної приймаючої країни для гармонійного торговельно-економічного співробітництва, стандартизація механізмів регулювання діяльності ТНК, створення єдиного правового, адміністративного і організаційно-технічного простору, котрий може бути досягнутий шляхом підписання багатосторонніх міжнародних угод, підвищення рівня інформаційно-комунікаційної забезпеченості систем регулювання транснаціонального бізнесу, що робить можливим збір, обробку, аналіз і поширення чималої кількості статистичних даних. Загалом, на нашу думку, діяльність ТНК повинна регулюватися через державу. Що стосується міжнародного права, то воно покликане виробляти норми, які зобов'язували б держави регулювати діяльність ТНК. Поки не прийнято будь-яких універсальних правил. Найбільш ефективним повинен стати саме міжнародний

рівень регулювання і контролю за діяльністю ТНК. Це та проблема, над якою ще належить багато працювати і теоретикам, і практикам. Як вказувалося вище, проект Кодексу поведінки транснаціональних корпорацій вже розроблявся, але не був прийнятий з причини втрати актуальності в 1980-і рр. Сьогодні дане питання знову актуальне, тому раціонально буде переглянути погляди на те, чи дійсно ТНК розвивають економіку країн. При цьому для більшого ефекту важливим є міжнародно-правова уніфікація норм, котрі регулюють створення і діяльність транснаціональних корпорацій. Перспективним у подальшому дослідженні із зазначеної проблематики може бути аналіз позитивного і негативного впливу діяльності транснаціональних компаній на вітчизняні економіки та надання рекомендацій щодо усунення недоліків такого регулювання.

Окрім цієї проблематики, ще із кінця минулого сторіччя, увагу дослідників привертало питання набуття статусу транснаціональних компаній невеликими міжнародними компаніями.

Окрему увагу заслуговують на сьогодні і питання ефективності використання і впливу на природне середовище в процесі виробництва, особливо на території нерозвинутих країн та країн третього світу, а також використання праці працівників. Адже, із одного боку вони фактично, в деяких країнах, є основним роботодавцем і мають створювати належні умови праці та гідної оплати праці. Проте не завжди це відбувається насправді.

Отже, транснаціональні великі компанії у XXI сторіччі на сьогодні є важливими гравцями світової економіки, перебувають в активній фазі своєї діяльності, що буде відбуватися і надалі. Проте у ході свого активного розвитку, вони продовжують породжувати все нові і нові проблеми, не зважаючи на позитивні моменти, які вони привносять у розвиток світового господарства і окремих країн. Сюди можна віднести, раціональне використання навколишнього середовища, усунення екологічних проблем, які є наслідками їх діяльності, гідні умови праці та оплата праці найманих ними працівників, регулювання їх діяльності міжнародними організаціями та окремими країнами, сприяння здоровій конкуренції, набуття невеликими компаніями статусу транснаціональних тощо.

Література

1. Скидан О. А. Особливості розвитку конкуренції у сучасній ринковій економіці [Електронний ресурс] / Скидан О. А. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2342/1/pdf>.
2. Зелінська О. М. Державне регулювання і перспективи діяльності ТНК в Україні / Зелінська О.М. // Економічні науки. Серія «Економічна теорія та економічна історія». – 2013. – № 10. – С. 79–87.
3. Дунська А. Р., Пашенко М. С. Аналіз сучасного стану розвитку транснаціональних корпорацій та характер їх функціонування в Україні [Електронний ресурс] / Дунська А. Р., Пашенко М. С. // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/80097/75656>.
4. The World's Biggest Public Companies 2016 [Електронний ресурс] // Forbes. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.forbes.com/global2000/>.
5. Скидан О. А. Особливості розвитку конкуренції у сучасній ринковій економіці [Електронний ресурс] / Скидан О. А. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2342/1/pdf>.
6. Лозова Г. М. Особливості впливу ТНК на розвиток конкурентних відносин в Україні / Лозова Г. М. // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2005. – № 73. – С. 27–29.
7. Бородин А. Н. Государственное регулирование деятельности транснациональных корпораций в России // Петербургский экономический журнал. – 2016. – № 4. – С. 24–30.
8. The Global 500: The Top 10 [Електронний ресурс] // Fortune Global 500 List 2017. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <http://fortune.com/global500/>.
9. World Investment Report 2017. Investment and the Digital Economy [Електронний ресурс] // UNCTAD. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf.
10. Агаркова К. С. Економічна конкуренція в площині фінансової глобалізації [Електронний ресурс] / Агаркова К. С. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/786/pdf>.
11. Глинська Г. Я. Злиття підприємств як фактор підвищення їхньої конкурентоспроможності на міжнародному ринку / Г. Я. Глинська // Вісник національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 623. – С. 47–51.